

УДК 361.14:633.1:330.341

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ЗЕРНОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ РИЗИКІВ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Карамушка О.М.

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Виробництво зерна в Україні є стратегічною складовою сільського господарства. Економічний розвиток це процес переходу на інноваційно-інтенсивний спосіб господарювання. Використання капіталу є одним з основних елементів забезпечення економічного розвитку виробників зерна. Зерновиробники працюють в ризикових умовах. Запропоновано класифікацію факторів впливу на економічний розвиток виробників зерна. **Ключові слова:** економічний розвиток підприємства, зернові культури, інновації, капітал, нематеріальні активи, ризики.

Постановка проблеми. В Україні аграрний сектор є одним з найвагоміших напрямків вітчизняної економіки. Зокрема зерновиробництво в сучасних умовах, коли майже всі сегменти національної економіки перебувають під дією кризових чинників, залишається прибутковим сектором агропромислового комплексу України. В зерновиробництві головні позиції займають зернові колосові культури, які складають понад 50% від валового збору зерна.

Зерновий комплекс надає понад 25% валової продукції сільського господарства України. В 2014 році завдяки сприятливим погодним умовам в Україні було зібрано понад 24 млн. т пшениці та понад 9 млн. т ячменю. Це дало змогу Україні увійти в ТОП-10 країн за обсягами виробництва пшениці в світі при експортному потенціалі близько 50% від загального врожаю зерна. За останні 5 років ціни на зернові колосові культури зросли майже у 2 рази, що забезпечило їм у цей період рівень рентабельності на рівні 10-17% [10; 16; 17]. Проте даний показник не забезпечує розширеного відтворення зерновиробництва в цілому. За даними сайту FAO середньосвітова врожайність зернових колосових культур в 2014 році становила 32 ц/га, при чому український показник врожайності в 2014 склав 36 ц/га [22]. В той же час у провідних країнах світу зі схожими агро-кліматичними умовами врожайність пшениці

становила: 85,9 ц/га у Великобританії, 30,9 ц/га у Канаді, 86,3 ц/га у Німеччині, 49,7 ц/га у Польщі, 73,9 ц/га у Франції, а врожайність ячменю складала 64,0 ц/га у Великобританії, 33,3 ц/га у Канаді, 73,5 ц/га у Німеччині, 40,5 ц/га у Польщі, 66,5 ц/га у Франції. Ці показники досягнуто шляхом дотримання сучасних агротехнологій.

Збереження позитивних тенденцій розвитку зернового комплексу та підвищення валового виробництва збіжжя можливо за рахунок використання якісного насіння високопродуктивних сортів зернових колосових культур, впровадження інноваційних технологій, застосування ресурсоощадної техніки в процесі вирощування зернових. Тому питанням економічного розвитку аграрних підприємств має приділятися суттєва увага.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних та практичних аспектів економічного розвитку підприємств зернового комплексу, інноваційної модернізації зерновиробників, проблем зниження виробничих витрат та збільшення прибутку зробили такі видатні вчені, як В.Г. Андрійчук, С.С. Бакай, В.І. Бойко, Н.К. Васильєва, С.М. Кваша, Ю.Я. Лузан, М.Г. Лобас, П.М. Макаренко, С.І. Мельник, Л.Ю. Мельник, С.В. Мочерний, П.Т. Саблук, О.М. Шпичак. Питаннями інноваційного оновлення аграрного сектора України займалися вчені Н.К. Васильєва та П.М. Макаренко

[2; 12]. Проте в сучасних умовах господарювання виник ряд нових організаційно-економічних питань, які пов'язані із світовою ринковою інтеграцією та інноваційним розвитком.

Метою публікації є дослідження особливостей економічного розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах ризиків та глобалізації.

Викладення основного матеріалу. Кризові явища виникають не вперше в економічній історії, проте і цього разу світова економіка виявилася не в змозі адекватно протистояти їм. Це пов'язано із досить значним рівнем інтеграції країн до єдиного світового простору, що обумовлює значну їх взаємозалежність. За своїми масштабами поточна криза перевершила більшість попередніх, епіцентр яких перебував у країнах, що розвиваються.

Глобальна криза не минула й України, де однією з провідних складових економіки є аграрний сектор. Від характеру його розвитку суттєво залежить ситуація в державі, адже саме ця галузь визначає не лише рівень продовольчої безпеки країни, але і її місце на провідних світових ринках. Формування ефективного конкурентоспроможного агропромислового виробництва, здатного забезпечити продовольчу безпеку в країні та нарощування експорту зернових колосових культур є насамперед стратегічним завданням аграрної політики держави в економічній сфері. Зростання технологічного рівня аграрного виробництва, впровадження інтенсивних технологій є основою для підвищення ефективності виробництва в АПК і збільшення доходів у сільському господарстві.

Засновником теорії економічного розвитку по праву вважають Й. Шумпетера, який під ним розумів позитивні якісні зміни, новації у виробництві, в продукції, послугах, управлінні та в економіці в цілому [21, с. 151-158].

Науковці Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко та І.Г. Кириленко визначають економічний розвиток як результат діяльності людини, який заснований на протиріччях, що виступають джерелом прогресу і є його основною рушійною силою [13, с. 111].

Економічний розвиток підприємства як процес розширеного відтворення при якісних та кількісних змінах господарської діяльності, за якого забезпечується висока ефективність функціонування підприємства.

В той же час, саме економічний розвиток більш точно описує процес модернізації підприємств аграрного сектору економіки, забезпечення їх інвестиційної привабливості та вдосконалення виробничо-збутової діяльності в умовах кризи, загострення ризиків та зростання конкуренції внаслідок світової інтеграції вітчизняних ринків.

Під економічним розвитком сільськогосподарських розуміється процес переходу від екстенсивного до інноваційно-інтенсивного способу господарювання, на основі чого покращуються показники ефективності діяльності: зростає прибутковість, зменшуються витрати, а відтак і збільшується рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції.

Орієнтирами економічного розвитку підприємств з вирощування зернових культур є охоплення якісною продукцією всіх кінцевих споживачів як на внутрішньому так і на зовнішньому ринку.

Одним з основних елементів забезпечення економічного розвитку зерновиробників є максимальне використання капіталу, який є у його розпорядженні. Оскільки капітал виступає головною фактором виробництва. До капіталу належать не лише засоби виробництва, а й складські запаси готової та напівготової продукції у вартісному виразі, які приносять додану вартість або дохід власнику засобів виробництва при використанні праці найманих працівників.

Функціонування суб'єктів господарювання, зокрема, й зерновиробників, спирається на дві групи капіталу [9, с. 183]:

I. Матеріальний (основний і оборотний);

II. Нематеріальний (соціальний, інформаційний, людський та інтелектуальний).

Капітал має три важливі властивості: він мобільний, вразливий і плинний, а тому винятково розбірливий і селективний. Він направляє туди, де є стабільність, інвестиційний клімат сприятливий і є певні можливості одержати прибуток. В умовах світової інтеграції та поглиблення кризових явищ в економіці України, зерновиробники змушені діяти у складних ризикових умовах. Сучасні реалії функціонування підприємств з виробництва зернових культур потребують певного перегляду класифікації ризиків їх діяльності, до основних видів яких відносять: адміністративно-законодавчі, фінансові, виробничі, екологічні, реалізаційні та транспортні ризики.

I. Адміністративно-законодавчі ризики – це ризики, що здійснюють вплив на діяльність суб'єктів господарювання та виникають внаслідок адміністративних і законодавчих змін. Джерелами даної групи ризиків є: введення відстрочки (мораторію) на різні види платежів, включаючи і зовнішні; несприятливі зміни в податковому законодавстві; обмеження в конвертації національної валюти [11, с. 176]. Ризики, джерелом походження яких є обмеження, що вводяться державою на конвертацію національної валюти в іноземну, можуть бути реалізовані через цілий ряд причин, суть яких полягає у встановленні обмежень для підтримки паритету внутрішньої грошової одиниці. Дана група ризиків є особливо актуальною, коли підприємство займається зовнішньоекономічною діяльністю, або значна частина його партнерів перебуває за межами держави його функціонування.

II. Імовірність виникнення втрат фінансових ресурсів у зв'язку з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості капіталу, структурі активів та пасивів обумовлює виникнення фінансових ризиків [6, с. 163-168].

III. Екологічний ризик – це ризик нанесення збитку навколишньому середовищу, тобто імовірність негативних наслідків, які спричинять незворотну деградацію екосистеми від запланованої діяльності, що впливає з екологічної оцінки несприятливих природних процесів і явищ, при використанні природних ресурсів [4, с. 257].

IV. Реалізаційні ризики пов'язані з вірогідністю отримання збитків у процесі реалізації продукції, підчас роботи з контрагентами та партнерами з метою організації продаж [5, с. 18-19].

V. Транспортні ризики є присутніми практично в усіх видах та на всіх етапах підприємницької діяльності, що й обумовлює необхідність від-

окремлення їх у самостійну групу. Існує досить велика кількість ознак, за якими можна класифікувати транспортні ризики [18, с. 343-344].

VI. Виробничі ризики – це ризики, що виникають у процесі виробництва, реалізації та післяреалізаційного обслуговування продукції (послуг) [1, с. 242-243].

З огляду на всі групи ризиків, можна виділити фактори, які двояко впливають на економічний розвиток вітчизняних сільськогосподарських підприємств в умовах світової інтеграції та глобальних кризових явищ [14; 15; 19; 20; 23]. Ідеться про:

1. Уніфікацію вітчизняних стандартів якості з відповідними європейськими та світовими стандартами. Це дозволить автоматичне визнання української аграрної продукції на світовому ринку без додаткових експертиз, проте поки виникли організаційні ускладнення в отриманні сільськогосподарськими підприємствами сертифікатів якості міжнародного зразка.

2. Квотування, що надає можливість експортувати сільськогосподарську продукцію за кордон, проте головною перешкодою у цьому є встановлення експортних квот.

3. Рівень конкуренції між аграрними підприємствами, позитивним наслідком чого стало утримання на ринку найбільш досвідчених і конкурентоздатних виробників. Але негативною складовою цього постає посилення конкуренції на вітчизняному ринку на користь іноземних компаній та їх дочірніх підприємств.

4. Підвищення попиту серед кінцевих споживачів, позитивною складовою чого є розширення клієнтської бази за рахунок виходу вітчизняних аграріїв на світовий ринок, однак це неминуче призводить до втрати частини вітчизняних клієнтів через експансії іноземних продуктів.

5. Грошове забезпечення, котре мало покращитися з залученням міжнародного капіталу для розвитку сільськогосподарських підприємств, хоча в умовах глобальних кризових явищ це призвело до зменшення обсягу кредитування і ускладнення його отримання.

6. Матеріально-технічне забезпечення, що, з одного боку, надало вільний доступ до сучасної техніки для вирощування та збирання аграрної продукції, проте, з іншого боку, неминуче призвело до витрачання додаткових коштів на переобладнання виробництва внаслідок морального зносу техніки сільськогосподарських підприємств.

7. Інформаційно-технологічне забезпечення, котре надало вільний доступ до світових технологій у виробництві аграрної продукції, однак посилює загрозу експансії іноземних продуктів харчування сумнівної якості на український ринок.

Для подолання кризових явищ підприємствам, які вирощують зернові культури, необхідно звернути увагу на всі зазначені чинники, одержуючи переваги від них за рахунок інноваційної модернізації своєї діяльності [3; 8].

Фактично кожен з цих чинників має позитивні та негативні наслідки, а тому сільськогосподарським підприємствам з виробництва зернових культур рекомендовано акцентувати увагу на позитивних наслідках для підвищення власної конкурентоспроможності з мінімізацією негативних складових.

В період становлення ринкових відносин в Україні вибір стратегії розвитку підприємства значною мірою залежить від науково-технічного потенціалу, наступальної інноваційної політики, переходу до ширшого використання інтелектуального капіталу, інформаційних ресурсів та застосування у власній роботі вільно поширюваного програмного забезпечення [7]. Сучасна аграрна економіка свідчить, що ефективний економічний розвиток підприємств з виробництва зернових культур можливий лише за рахунок їх інноваційної модернізації.

Висновки даного дослідження. Сучасна економічна наука приділяє підвищену увагу питанням економічного розвитку. Під економічним розвитком аграрних підприємств розуміється процес переходу від екстенсивного до інноваційно-інтенсивного способу господарювання, на основі чого покращуються показники ефективності діяльності: зростає прибуток, зменшуються витрати, а відтак і збільшується рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції. Орієнтиром економічного розвитку підприємств зернового комплексу має бути максимальне охоплення всіх споживачів, як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

У сучасному економічному форматі на роботу вітчизняних зерновиробників впливають різні групи ризиків. Основними їх видами є: адміністративно-законодавчі, фінансові, виробничі, екологічні, реалізаційні та транспортні ризики. Через ринкову глобалізацію, внутрішні кризові явища та ризикові події в Україні, виробники зернової продукції одержують неоднозначні наслідки від введення єдиних стандартів якості; квотування експорту; загострення конкуренції між аграрними підприємствами; підвищення попиту серед кінцевих споживачів; змін грошового, матеріально-технічного та інформаційно-технологічного забезпечення. Отримати переваги та нівелювати негативні наслідки від перелічених чинників дозволить інноваційний розвиток підприємств з вирощування зернових культур.

Список літератури:

1. Балджи М. Д. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навчальний посібник / М. Д. Балджи, В. А. Карпов, А. І. Ковальов та ін. – Одеса: ОНЕУ, 2013. – 670 с.
2. Васильєва Н. К. Галузеві й регіональні аспекти інноваційно-інвестиційної моделі розвитку аграрних підприємств / Н. К. Васильєва // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011. – № 3. – С. 264-268.
3. Васильєва Н. К. Інтегрований інноваційно-інвестиційний розвиток аграрних підприємств із застосуванням інформаційних технологій / Н. К. Васильєва // Економічний простір. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. – № 49. – С. 173-180.
4. Добровольський В. В. Екологічні знання: навчальний посібник / В. В. Добровольський. – К.: Професіонал, 2005. – 304 с.

5. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: навчальний посібник / Л. І. Донець. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
6. Еш С. М. Фінансовий ринок: навчальний посібник / С. М. Еш. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 528 с.
7. Інформатика в LINUX-середовищі: навчальний посібник / за ред. Н. К. Васильєвої. – Дніпропетровськ: Біла К. О., 2016. – 268 с.
8. Карамушка О. М. Інноваційний розвиток насінневих підприємств зернового підкомплексу / О. М. Карамушка // *Агросвіт*. – 2012. – № 21. – С. 44-49.
9. Карамушка О. М. Збалансована інноваційна підтримка підвищення ефективності використання капіталу насінневих підприємств / О. М. Карамушка // *Актуальні проблеми економіки*. – 2014. – № 1 (151). – С. 181-185.
10. Карамушка О. М. Інноваційні реалії функціонування сільськогосподарських підприємств зернового кластеру України / О. М. Карамушка // *Економічний простір*. – 2015. – № 96. – С. 194-204.
11. Клименко С. М. Обґрунтування господарських рішень та оцінка ризиків: навчальний посібник / С. М. Клименко, О. С. Дуброва. – К.: КНЕУ, 2005. – 252 с.
12. Макаренко П. М., Васильєва Н. К. Механізми інноваційного оновлення аграрного сектора України / П. М. Макаренко, Н. К. Васильєва // *АгроІнКом*. – 2005. – № 1-2. – С. 64-69.
13. Мельник Л. Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть: навчальний посібник / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко, І. Г. Кириленко. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 748 с.
14. Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року: комплексна галузева програма від 23.10.2007 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
15. Сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>
16. Статистичний збірник «Рослинництво України за 2014 рік». – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 180 с.
17. Статистичний збірник «Сільське господарство України за 2014 рік». – К.: Державний комітет статистики України, 2015. – 392 с.
18. Тюріна Н. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник / Н. М. Тюріна – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 408 с.
19. Шпичак О. М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України / О. М. Шпичак, О. В. Боднар // *Економіка АПК*. – 2013. – № 10. – С. 5-15.
20. Шрамко І. І. Економічний аналіз технічного розвитку природного агровиробництва олійних культур / І. І. Шрамко // *Економічний простір*. – 2015. – № 101. – С. 115-128.
21. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку (Исследование предпринимательской прибыли, капитала и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер: пер. с нем. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
22. Food and Agriculture Organization of the United Nations Statistics Division [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://faostat.fao.org/site/567/ /DesktopDefault.aspx?PageID=567#anchor>
23. Samarets N. Application of mathematical models of transportation problems for optimization of agroindustrial production / N. Samarets // *The providing of sustainable development of agricultural sector for its innovative base: collective monograph*. – Science and Education Ltd, SHEFFIELD, 2015. – P. 176-183.

Карамушка А.Н.

Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ЗЕРНОВОГО КОМПЛЕКСА В УСЛОВИЯХ РИСКОВ И ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

Производство зерна в Украине выступает стратегической отраслью сельского хозяйства. Экономическое развитие это процесс перехода на инновационно-интенсивный способ хозяйствования. Использование капитала есть одним из основных элементов обеспечения экономического развития производителей зерна. Зернопроизводители работают в рискованных условиях. Предложено классификацию факторов, которые влияют на экономическое развитие производителей зерна.

Ключевые слова: экономическое развитие предприятия, зерновые культуры, инновации, капитал, нематериальные активы, риски.

Karamushka O.M.

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

ECONOMIC DEVELOPMENT OF ENTERPRISES GRAIN OF THE COMPLEX IN THE CONDITIONS OF RISKS AND GLOBALIZATION

Summary

Grain production in Ukraine acts a strategic sector of agriculture. Economic development is a process of transition to innovation-intensive method of farming. The use of capital has a major element in ensuring the economic development of the grain producers. Grain producers work in risky conditions. Proposed classification of impacts on the economic development of grain producers.

Keywords: economic development of the enterprise, grain culture, innovations, capital, non-material assets, risks.